

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/18668> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Sloos, Louis Philippe

Title: Gewapend met kennis : 500 jaar militaire boekcultuur in Nederland

Issue Date: 2012-04-03

140. Lodewijk Napoleon (1778-1846) geportretteerd in een Italiaans landschap.
Gravure van Louis de Parme, Milaan 1810, naar J.B. Bosio.

13 *Een soldatenkoning en zijn boeken* De bibliotheek van Lodewijk Napoleon

1 Reconstructie van een bibliotheek

Eerder is beschreven hoe de professionalisering van het leger onder Lodewijk Napoleon haar voorlopige beslag kreeg, de gespecialiseerde militaire uitgeverij-boekhandel ontstond, en zelfs wat voor boeken militairen toen kochten. Het is daarom interessant om te weten hoe de bibliotheek van de soldatenkoning zelf eruitzag.

In een van de depots van de Koninklijke Verzamelingen op het terrein van het Paleis Noordeinde in Den Haag wordt een grote hoeveelheid boeken bewaard uit het bezit van Lodewijk Napoleon (Ajaccio 1778-Livorno 1846), van 1806-1810 koning van Holland. (Afb. 140) De boeken van deze broer van keizer Napoleon zijn in de regel onmiddellijk te herkennen aan zijn wapen op het voor- en achterplat van verreweg de meeste banden.

In voornoemde collectie is een geschreven catalogus van de bibliotheek van Lodewijk Napoleon in het Paleis op de Dam bewaard gebleven. De boeken uit het depot op het terrein van Paleis Noordeinde bleken uit die bibliotheek afkomstig te zijn. In combinatie met de overgeleverde boeken, andere bronnen, literatuur en zelfs bibliotheekmeubilair, kan aan de hand van de catalogus een beeld worden geschetst van de bibliotheek in het Paleis op de Dam en haar ontstaan, alsmede van het lot van de bibliotheek na het herstel van de onafhankelijkheid van Nederland in 1813.

2 ‘Ce qui est grand est toujours beau’: het hofceremonieel van Napoleons keizerrijk

Tijdens de slag bij Waterloo maakte een Nederlandse officier de catalogus ‘prijs’ van een van de door Napoleons privébibliothecaris Antoine-Alexandre Barbier (1765-1825)¹ met zorg samengestelde reisbibliotheken.² Napoleon was een bibliofiel,³ maar hij gebruikte zijn boeken natuurlijk ook als bron van informatie;⁴ alle bibliotheken in de keizerlijke paleizen werden gekenmerkt door een praktische inrichting.⁵ Literatuur en geschiedenis namen een

belangrijke plaats in in de bibliotheken van de keizerlijke paleizen. Negentig procent van de boeken in Napoleons kabinet in Parijs waren geschiedenisboeken.⁶ Ten slotte speelden boeken en bibliotheken ook een rol in zijn beleid als instrumenten voor propaganda en prestigevergroting.

In bredere zin laat het hofceremonieel van de Bonapartes zich kenmerken door een grote belangstelling van de staat voor de bloei van kunsten en wetenschappen. Napoleon achtte dat gunstig voor het aanzien van de staat en dat van het staatshoofd. Uit dit laatste volgde overigens een strenge boekcensuur waardoor de inhoud van het begrip bloei een andere lading krijgt.⁷ Napoleon was op zoek naar grandeur; 'ce qui est grand est toujours beau', was een uitspraak van hem.⁸ Het hofceremonieel paste daarnaast bij het senaatsbesluit om het bewind over de Franse republiek toe te vertrouwen aan een keizer der Fransen.⁹ Anders geformuleerd: bij een keizer hoorde een hof met veel grandeur. Het hofceremonieel kwam ook tot uiting bij het kronen van familieleden. Napoleon maakte namelijk drie van zijn vier broers koning, onder wie Louis, in Nederland beter bekend als Lodewijk Napoleon (hierna, in dit hoofdstuk, Lodewijk), van Holland. Vrijwel alle Bonapartes hadden literaire belangstelling.¹⁰ Deze kwam goed van pas bij het hofceremonieel van de Bonapartes. Lodewijk Bonaparte verslond boeken.¹¹ Hij frequenteerde de literaire kringen en dweepte met Rousseau. Op 24-jarige leeftijd debuteerde hij met de roman *Histoire d'Albert, ou les souvenirs d'un jeune homme* (1802).¹²

Op veel vlakken stelde Lodewijk als koning zijn broer de keizer teleur, hetgeen hem in 1810 uiteindelijk zijn troon heeft gekost. Dit leidde tot de inlijving van het Koninkrijk Holland bij het Franse Keizerrijk en drie jaar later tot het ontstaan van het (Verenigd) Koninkrijk der Nederlanden. Op het gebied van de grandeur wist Lodewijk geen maat te houden. Zo had hij een maand nadat hij in Nederland was gearriveerd al bepaald dat een derde van het leger moest worden ingezet als zijn lijfwacht.¹³ Vooral de huisvesting van Lodewijk, ook die in de buitenverblijven, loog er niet om.¹⁴ Tussen 1806-1808 verruilde hij Den Haag voor Utrecht en vervolgens verhuisde hij zijn residentie naar Amsterdam. Hij week af en toe ook uit naar Soestdijk¹⁵ of Apeldoorn, waar hij zijn intrek nam in Paleis Soestdijk respectievelijk Paleis Het Loo. Daarenboven kocht Lodewijk een buitengoed in de Haarlemmerhout, door de koning zijn 'Paviljoen' genoemd, en het landgoed Amelisweerd, bij Utrecht. Ondanks zijn weelderige levensstijl is Lodewijk bij het volk lange tijd populair gebleven.¹⁶ Hij heeft zich, mede uit grote persoonlijke belangstelling, vooral actief ingezet voor de kunsten en wetenschappen in Nederland. Op 15 januari 1808 werd de Nationale Bibliotheek in Den Haag getooid met de naam Koninklijke Bibliotheek en haar organisatie verbeterd. De Koninklijke Bibliotheek was, net als onder meer het Koninklijk Museum in het Paleis op de Dam, een soort dochterorganisatie voor collectiebeheer van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten in Amsterdam, opgericht op 4 mei 1808. Ondanks de slechte financiële toe-

stand van het land werd fors in deze instellingen geïnvesteerd.¹⁷ Het Instituut was weliswaar een kopie van het Institut de France, maar de persoonlijke inbreng van Lodewijk blijkt bijvoorbeeld uit zijn aankoop van collecties voor de Koninklijke Bibliotheek voor eigen rekening.

Het ter beschikking komen van huisvesting voor Lodewijk in Nederland verliep moeizaam. Hij kon niet rechtstreeks naar het verblijf rijden dat bij zijn waardigheid als koning, broer van de keizer van Frankrijk en het keizerlijk protocol paste. Zoiets was er simpelweg niet. De voormalige 'meubelbevaarder' van de kroon, Athanase Garnier, schreef 'On comptait en Hollande six palais royaux, dont le plus important était le palais d'Amsterdam, quoiqu'il n'y eût ni cours ni dégagemens.'¹⁸ Het Amsterdamse stadhuis werd dus ondanks zijn tekortkomingen en de oorspronkelijke functie gezien als het belangrijkste (potentiële) koninklijk paleis.¹⁹ En dat was van begin af aan het geval.²⁰ Maar het duurde tot 1808 voordat Lodewijk dit stadspaleis betrok of beter gezegd kon betrekken.²¹

Op 18 juni 1806 arriveerde Lodewijk met zijn echtgenote Hortense, de dochter van Napoleons vrouw Josephine de Beauharnais, en hun beide zoon-tjes 's avonds om elf uur bij het Huis ten Bosch in Den Haag.²² Voor hen werd intussen het Binnenhof als 'noodpaleis' gereedgemaakt. Na de winter van 1806/1807 op het Binnenhof te hebben doorgebracht ging de koninklijke familie begin april terug naar het Huis ten Bosch, vanaf dat moment 'Palais Royal du Bois' geheten. Spoedig werd echter het vertrek naar Amsterdam in gang gezet. In de tijd die nodig was om het stadhuis in Amsterdam als koninklijk paleis in gereedheid te brengen verbleef de koning in Utrecht. Op 20 april 1808 betrok hij zijn paleis in Amsterdam.

Ondanks de korte duur van de verblijven van Lodewijk in Den Haag en Utrecht, werd op deze locaties alles gedaan om de koninklijke waardigheid zich te laten manifesteren. Het Huis ten Bosch was in 1795 door de Fransen aan het Bataafse volk geschonken, om vervolgens onder leiding van de Franse architect Jean Thomas Thibault (1757-1826), de controleur der gebouwen van de kroon, te worden omgetoverd tot een paleis in Empire-stijl.²³ Thibault stelde voor elk paleis een architect aan. Tot hofarchitect van het Huis ten Bosch werd J.D. Zocher benoemd. Dezelfde functie werd toebedeeld aan J.P. Posth voor het Paleis Het Loo en B.W.H. Ziesenis voor het Paleis op de Dam. Voor de nieuwe inrichting van de paleizen te Den Haag (het Binnenhof en Huis ten Bosch) en Paleis Het Loo werd een bedrag van 1.012.680 gulden gespenseerd.²⁴ Meubelen liet Lodewijk overkomen uit Frankrijk, waaronder zijn bed, maar hij liet ook nieuwe meubelen in Empire-stijl maken door meubelmakers in Den Haag en Amsterdam. Het *Receuil de décorations intérieures*, met beschrijvingen en afbeeldingen van ontwerpen door de grondleggers van de Empire-stijl Percier en Fontaine, moest hen daarbij inspireren.²⁵

2.1 'Een schijn van post': *Bilderdijk of Flament bibliothecaris*

Op 25 juli 1806 kreeg Lodewijk een van zijn eerste boeken in zijn functie van koning cadeau van de boekverkoper, uitgever en publicist Cornelis van der Aa (1749-1816). Het betrof een exemplaar van Van der Aa's kapitale *Atlas van de zeehavens van de Bataafsche Republiek, ...*, een jaar eerder verschenen bij Evert Maaskamp in Amsterdam.²⁶ Van der Aa voorzag het exemplaar van een uitvoerige opdracht op een apart meegebonden vel papier.²⁷

Het door Van der Aa geschonken boek kreeg een plaats in de bibliotheek van Lodewijks (Haagse) residentie. In juli 1806 vond de benoeming plaats van een bibliothecaris voor deze bibliotheek. De dichter Willem Bilderdijk (1756-1831) legde echter een claim op deze functie en zorgde voor de nodige verwoording.²⁸ Om te beginnen waren er twee Koninklijke Bibliotheken, de nationale en die van de koning zelf. Zoveel is zeker dat de Fransman Charles Sulpice Flament (1758-1855) op 1 juli 1806 door Lodewijk tot bibliothecaris-generaal van de (nationale) Koninklijke Bibliotheek werd benoemd.²⁹ Een brief in de collectie Bilderdijkiana van Jeronimo de Vries, gedateerd 21 maart 1807, werpt licht op de zaak: 'Het is zoo, ... ik heb den tytel van Bibliothecaris, ook heeft Z.M. my gezegd, dat Hy de groote of Koninklyke Bibliotheek in mijne bewaring wilde stellen. Ondertusschen is de Hr. Flamant niet verplaatst, maar gaat in zijne functie, zoo wel omtrent deze als de byzondere Bibliotheek des Konings voort; en ik heb tot nog geene Boeken of Boekery gezien ... Het schynt my toe, dat de Koning by myn pensioen en op dat ik my niet geheel als Doodeter zou aanmerken, een schijn van post heeft willen voegen, maar waar van de functien aan den Hr. Fl. blijven, die ook daar zeer op gesteld is.'³⁰ Bilderdijk was dus in uitvoerende zin van de nationale noch van de particuliere bibliotheek van de koning bibliothecaris.³¹ Zijn rol is ook wel omschreven als die van erebibliothecaris.³²

Ook uit een brief van Flament aan de reeds uitgebreid geïntroduceerde Johannes Meerman blijkt dat eerstgenoemde aanvankelijk beide functies bekleedde: 'Le Roi m'a signifié ses ordres relativement au service qu'il vouloit que je fisse habituellement auprès de sa personne, comme son Bibliothécaire général et secrétaire des archives de son Cabinet; et en même temps Sa Majesté m'a ajouté que pour la grande Bibliothèque elle m'adjoignoit Mr. Bilderdijk, me permettant du reste de m'occuper des ses intérêts ou de son service pour autant que cela ne nuirait pas à celui que je dois faire au palais.'³³ Meerman, door Lodewijk benoemd tot directeur-generaal van het Ministerie van Openbaar Onderwijs en Wetenschappen, waaronder de Koninklijke Bibliotheek ressorteerde, moest dus toezien hoe de tijd van zijn bibliothecaris Flament meer en meer in beslag werd genomen door 's Konings particuliere dienst, terwijl hij (ook) niets had aan Bilderdijk. Op 15 mei vertrok Flament bovendien met Lodewijk naar Het Loo, om hem op 30 mei op zijn reis naar de Pyreneeën te vergezellen. Toen de koning 20 september weer in Nederland was en zich naar Utrecht begaf, volgde Flament,

inmiddels benoemd tot zijn particulier secretaris, hem eind oktober ook daarheen.³⁴

Maar Bilderdijk werd nog datzelfde jaar door de koning bevrijd van het ‘co-bibliothecarisschap’ (in naam) van de nationale bibliotheek, dat hij als een drukkende ‘last’ ervoer omdat hij in de eerste plaats dichter wilde zijn.³⁵ Hij werd op voorspraak van Meerman vervangen door de 28-jarige mr. Adam Anthony Stratenus, die tot in 1809 tevens Flament moest vervangen.³⁶ Na toekenning van een pensioen door Lodewijk kon Flament zich met ingang van 1 oktober van laatstgenoemd jaar weer geheel wijden aan de nationale bibliotheek.³⁷ De nieuwe persoonlijke bibliothecaris van de koning heette Elie de Case.³⁸

2.2 *De bibliotheek tot de intrek in het Paleis op de Dam in Amsterdam*

In zijn Haagse tijd had Lodewijk waarschijnlijk niet de beschikking over een afzonderlijke bibliotheekruimte; dit valt althans niet op te maken uit de door Thibault opgestelde bestekken van het Huis ten Bosch.³⁹ De oorzaak hiervan moet ruimtegebrek zijn geweest. De nodige veranderingen die uit de bestekken blijken, kwamen voort uit het feit dat het gebouw functioneel gezien veel te klein was; drie vierde van het personeel woonde dan ook buiten het paleis.⁴⁰

Wel maakte de Haagse meubelmaker Horrix in 1806 zowel een mahoniehouten boekenkast voor het kabinet van de koning als voor de topografische bibliotheek, voor respectievelijk 800 en 1700 gulden.⁴¹ Zoals beschreven in hoofdstuk 9 benoemde Lodewijk in 1806 daarnaast de broers Pieter II en Jan Eliza van Cleef in Den Haag (De Gebroeders van Cleef) tot ‘Boekverkopers van den Koning en der Koninklijke Bibliotheek’. De boekverkopers Johannes Altheer in Utrecht en Jan Steven Esveldt Holtrop in Amsterdam werden achtereenvolgens in 1807 en 1808 benoemd tot ‘Boekverkopers van de Koning’. Voorts kreeg ook het te Amsterdam in 1808 geopende filiaal van De Gebroeders van Cleef het predikaat Koninklijk.

Met het oog op de tijdelijke residentie van Lodewijk in Utrecht werden in diens opdracht vele particuliere huizen in Utrecht aangekocht,⁴² waarvan de kosten in totaal 177.300 gulden bedroegen. Daarnaast werd 120.000 gulden uitgegeven aan nieuwbouw. Onder leiding van Zocher werd van dit onroerend goed een geïmproviseerd koninklijk paleis gemaakt. In de officiële indeling van het paleis worden een ‘Eerste bibliotheekkamer’ en een ‘Tweede of groote bibliotheekkamer’ genoemd.⁴³

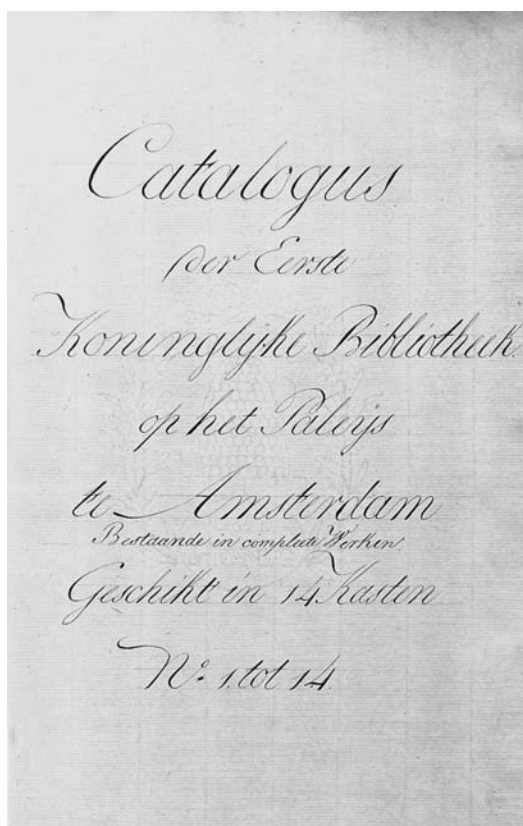
Op 5 januari 1808 ging Lodewijk over naar zijn paleis in Utrecht om op 20 april van dat jaar eindelijk naar Amsterdam te verhuizen, waardoor het Utrechtse paleis al weer werd gedegradeerd tot een pied-à-terre.⁴⁴

141. Het Paleis op de Dam in Amsterdam omstreeks 1808. Een gravure van J. Wijsman in Jan Fokke, *Geschiedkundige beschrijving van het vermaarde stadhuis van Amsterdam* (Amsterdam, Johannes Allart, 1808).

3 'Extra droog Rijnsch of Riga's wagenschot': de bibliotheek in het Paleis op de Dam

In 1808 ontbrak aan de vertrekken van Lodewijk in het Paleis op de Dam feitelijk niets meer. Deze waren geheel conform de eisen die werden gesteld aan een allervoornaamst nationaal vorstelijk verblijf, in de stad die door Napoleon als de derde van het rijk was bestempeld.⁴⁵ De 'Bibliotheek en het Topografisch Kabinet des Konings' waren ondergebracht op een deel van de eerste verdieping van de Zuidvleugel, waar oorspronkelijk de stedelijke secretarie was gevestigd,⁴⁶ dus vanaf de Damzijde van het stadhuis gezien links. In de oude secretarie, waarvan de grote kamer in tweeën was verdeeld, werd ook de badkamer van de koning gemaakt en kreeg de bibliothecaris de beschikking over een eigen kamer. De bibliotheek deed ook dienst als werkkamer van de koning, net als bij Napoleon het geval was, die schreef: 'Je désire que mon cabinet soit au milieu d'une bibliothèque.'⁴⁷ Lodewijks toilet- en slaapkamer, kabinet, tweede salon, een kleine galerij en zijn eerste salon lagen achtereenvolgens direct op en om de hoek, aan de zuidoost zijde.⁴⁸ (Afb. 141)

142. Titelpagina van de geschreven Catalogus van de Eerste Koninglyke Bibliotheek op het Paleys te Amsterdam..., [circa 1810].

De muren van de bibliotheek werden bekleed met groen behangpapier gecombineerd met groene gordijnen, geleverd door J. Cuel te Amsterdam.⁴⁹ Aangenomen wordt dat de bibliotheek was ingericht met de grote boekenkasten, met de namen van de muzen in het fries, waarvan er nog enige in het paleis bewaard worden. Er zijn in ieder geval elf van dergelijke boekenkasten, van gelijke hoogte en verschillende breedte, uitgevoerd in 'extra droog Rijnsch of Riga's wagenschot', geleverd door de Amsterdamse meubelmaker Carel Breytspraak, waar hij het aanzienlijke bedrag van 4358 gulden voor rekende.⁵⁰ De pilasters, lijsten, het voetstuk, de plinten en de 'voorsprong' waren van massief mahoniehout. Het voetstuk bestond uit kastjes met daarboven, tussen pilasters, de boekenplanken. De planken waren aan het gezicht onttrokken door gordijnen, die aan koperen roeden hingen.⁵¹

Nadat de Bibliotheek en het Topographisch Kabinet in februari 1809 moesten wijken voor het 'Appartement du Prince Royal', de kleuter Napoleon Louis, moest Breytspraak 'les corps de Bibliothèque' verplaatsen naar de tussenverdieping in de vooruitspringende gevel aan de Damzijde, waarvoor hij vijfhonderd gulden in rekening bracht.⁵² Deze verdieping was via een trap naast de salon rechtstreeks te bereiken vanuit het appartement van de koning.⁵³

Na de inlijving van het Koninkrijk Holland bij het Franse Keizerrijk liet Napoleon het Paleis op de Dam volledig intact en gaf het per decreet van 18 augustus zelfs de benaming Keizerlijk Paleis. De keizer maakte onderscheid tussen de keizerlijke paleizen, zoals de Tuilerieën, en de gewone lustverblijven, landhuizen, en dergelijke.⁵⁴ Het Paleis op de Dam had dus een bijzondere status gekregen.⁵⁵ In oktober 1811 logeerden Napoleon en Marie Louise in het Keizerlijk Paleis, dat toen werd bewoond door Charles-François Lebrun, gouverneur-generaal van Napoleon in Nederland, ook bekend als de hertog van Plaisance (Piacenza).

3.1 Een analyse van de bibliotheekcatalogus

Er zijn veel gegevens beschikbaar over de inhoud, organisatie, kwantiteit en kwaliteit van de bibliotheek in het Paleis op de Dam. De belangrijkste bron is de bewaard gebleven geschreven catalogus van de bibliotheek (Afb. 142). Deze catalogus moet vanaf 1806 zijn bijgehouden dan wel in 1810 zijn gemaakt – er staan boeken in die in 1810 zijn gedrukt – en geeft daarom waarschijnlijk een goed beeld van de boeken die in de jaren 1806-1810 in deze bibliotheek werden opgenomen. Daarnaast is een betrekkelijk klein deel van de boeken bewaard gebleven. Waarom de catalogus is achtergelaten, terwijl vele boeken werden meegenomen, is een raadsel.

De catalogus bestaat uit drie afzonderlijke catalogi van drie bibliotheken in één folioband, die als volgt zijn omschreven:⁵⁶

Eerste Koninglyke Bibliotheek op het Paleys te Amsterdam Bestaande in complete Werken Geschikt in Veertien Kasten No. 1 tot 14.

Tweeden Koninglyke Bibliotheek op het Paleys te Amsterdam bestaande in Werken waarvan in de Eerste Bibliotheek reeds een Exemplaar geplaatst is, en andere Werken van mindere Waarde. Geschikt in Vijf Kasten gemerkt A.B.C.D. en E

Derde Koninglyke Bibliotheek op het Paleys te Amsterdam Bestaande in alle de overige complete en defecte Werken Geschikt in Twee Kasten gemerkt F en G

Op de meeste Planken staan twee Reyen

Samenvattend kunnen we stellen dat Lodewijk in het Paleis op de Dam de beschikking had over een bibliotheek met een reservecollectie en een depot. De eerste bibliotheek was echter de eigenlijke bibliotheek. Hoogstwaarschijnlijk stonden uitsluitend de veertien kasten van de eerste bibliotheek in de bibliotheekkamer. Waar de overige zeven kasten, met 487 titels, waren ondergebracht is niet bekend, maar een mogelijkheid is de kamer van de bibliothecaris of de tussenverdieping die de galerij in de voormalige secretarie verving.⁵⁷

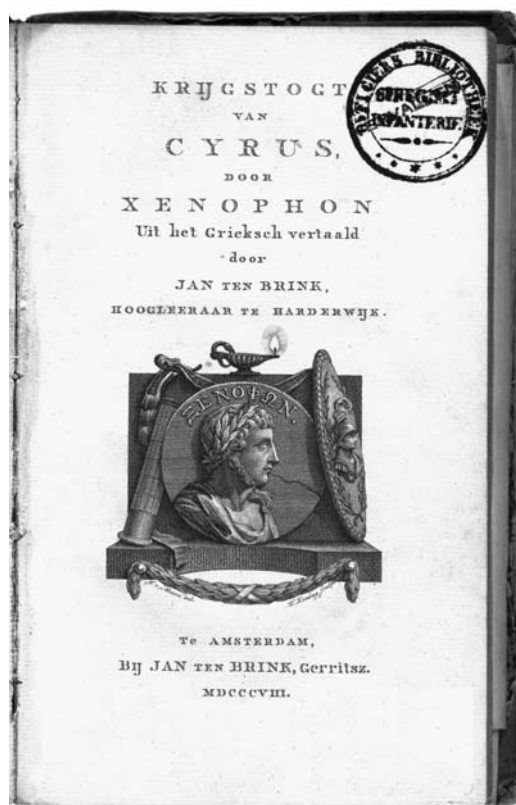
Lodewijk bemoeide zich persoonlijk met de inrichting van de bibliotheek.⁵⁸ Daarnaast had hij een zwak voor Holland en oefende hij zich in de Nederlandse taal. Deze combinatie verklaart waarschijnlijk dat het Nederlandstalige boek zowel in de (Nederlandstalige) catalogus als in de bibliotheek vooraan stond. Afgaande op de volgende notitie van Lodewijk bij een gedicht van Bilderdijk, die hij zou hebben gemaakt nadat hij het gedicht had gelezen, is aangenomen dat hij overigens ook redelijk Nederlands kon lezen: ‘Wat een verbazingwekkende man, dat hij zoveel weet! Maar wat jammer dat hij geen notie heeft van muziek: vandaar dat zijn verzen zo hard, zo vreselijk hard zijn.’⁵⁹ De catalogus vervolgt met de Franse, Latijnse en Duitse werken, de woordenboeken in diverse talen en klassen, taalkundige boeken en dergelijke, plattegronden en kaarten, en ten slotte portefeuilles met platen. In de eerste bibliotheek stond in de ‘Eerste Kast’ bijvoorbeeld Jan Wagenaars *Vaderlandsche historie* inclusief alle aanvullingen, totaal 79 delen in uniforme half-leren banden.⁶⁰

De eerste bibliotheek bestond in totaal uit 1591 titels van gedrukte boeken en handschriften, 56 nummers betreffende kaarten en plattegronden, en ten slotte vier portefeuilles met platen. Aangezien veel boeken meerdelig waren lag het aantal banden vele malen hoger. De volgende onderwerpen waren vertegenwoordigd:

[01] Godgeleerde Bijbelsche Historien enz.	48
[02] Natuur- en aardrijkskundige	71
[03] Poezy	147
[04] Historien, Levensbeschryvingen, Historische tableaux, schetsen, Rapporten, enz.	391
[05] Romans en Mengelwerken	209
[06] Scheikundige, Geneeskundige, Géometrie en Méchanische	62
[07] Staatskundige, en Staatskundige & Burgerlijke Regtsgeleerdheid	78
[08] Krygskundige en Militaire Werken	49
[09] Reizen	53
[10] Philosophie, Letterkunde, Welsprekendheid en Zedekunde	238
[11] Latijnsche en Italiaansche Werken	71
[12] Engelsche Werken	7
[13] Hoogduitsche Werken	14
[14] Dictionnaires in Diverse taalen & Classens	144
[15] Grammaires	9
Subtotaal (boeken)	1591
[16] Plans en Kaarten	56
[17] Portefeuilles met platen	4
Totaal (boeken, plattegronden, kaarten en portefeuilles met platen)	1651⁶¹

Wat onmiddellijk opvalt is dat de rubrieken poëzie en romans en mengelwerken bij elkaar opgeteld de op een na grootste rubriek vormen. De biblio-

143. Xenophon (circa 430-354 v.Chr.), vertaald (uit het Grieks) door Jan ten Brink, *Krijgstogt van Cyrus* (Amsterdam, Jan ten Brink, Gerritsz., 1808), titelpagina.

theek bestond net als die van Napoleon voor een groot deel uit literatuur en geschiedenis. De rubriek krijgskundige en militaire werken is, mede gelet op de grote negentiende-eeuwse collectie militaria van het Koninklijk Huis behandeld in hoofdstuk 2, §2.1, opvallend klein en komt pas op de tiende plaats in de bibliotheek van deze 'soldatenkoning', zij het dat juist voor Lodewijk Napoleon gold dat allerlei andere disciplines relevant waren voor zijn werk op militair gebied. Naast oude(re) Franstalige militaire standaardwerken van bekende auteurs als Vauban en De Montecuccoli, bezat Lodewijk overigens niet alleen moderne Franse maar ook Nederlandse krijgskundige boeken. In zijn kasten stonden de meest actuele Nederlandstalige, op Franse leest geschoeide, reglementen en voorschriften, waaronder die welke zijn samengesteld door C.A. Geisweit van der Netten, zoals vermeld in hoofdstuk 9 en 10.⁶² Ook de in 1808 te Amsterdam verschenen uitgave *Krijgstogt van Cyrus* van Xenophon (circa 430-354 v.Chr.), uit het Grieks vertaald door Jan ten Brink (1771-1839), werd in zijn bibliotheek geplaatst. (Afb. 143) Voorts bezat hij ook de (militaire) *Mémoires de Frédéric Henry prince d'Orange. ...*, een Amsterdamse uitgave uit 1733. Onder het betrekkelijk weinige aan militaria valt dus wel een oriëntatie op het Nederland tijdens zijn bewind en dat van de jaren daarvoor te ontwaren.

De eerste tien rubrieken, nagenoeg de volledige bibliotheek, bestonden bijna alleen uit werken in overwegend het Frans en in het Nederlands. Het aantal Duitse (14) en Engelse (7) werken was zo gering dat ze niet systematisch werden gerangschikt. De hoeveelheid Latijnse en Italiaanse werken lag met 71 aanzienlijk hoger. Ten slotte waren 144 woordenboeken in ‘diverse talen’ en taalkundige werken aanwezig. Laatstgenoemde rubrieken niet meegerekend staan in de catalogus 141 Nederlandse titels. Binnen bovenstaande onderwerpsordening komen eveneens eerst de Nederlandse boeken, geplaatst van groot naar klein, dat wil zeggen: folio, kwarto, octavo en duodecimo. In de eerste bibliotheek stonden niet uitsluitend zeer luxueus uitgevoerde boeken. Net als in de tweede bibliotheek konden hier de volgende uitvoeringen worden aangetroffen:

franche Band	Maroquine papiere Band
halve Band	Fluweele Band
ingenaaid	Jugt ledere Band met Sloten
Maroquine Band	Omslag
Cartonne Band	Portefueille [sic]
hoorne Band	

De eerste vier uitvoeringen kwamen het meest voor. Franse band wil hier zeggen dat het boek voor deze bibliotheek (opnieuw) was gebonden. Dit blijkt uit het feit dat alle boeken die zo worden aangeduid zijn gebonden in een luxe bruine kalfsleren band met zowel op het voor- als achterplat het (op 30 maart 1809 vastgestelde) wapen van Lodewijk in goudstempeling. Het stempel daarvoor werd gesneden door de Amsterdammer Gerrit Konsé (1751-1826).⁶³ Verreweg de meeste bewaard gebleven boeken zijn op deze wijze uitgevoerd. (Afb. 144)

De totale collectie moet er echter anders hebben uitgezien. Maar doordat van de ‘halve Band’ geen exemplaren bewaard zijn gebleven, is niet bekend of een groot of substantieel deel van de bibliotheek in min of meer uniforme halfleren banden, al dan niet aansluitend bij de Franse banden, gebonden was.

Voor (de vele) banden in marokijn geldt dat in ieder geval niet. Dit zijn boeken in uiteenlopende, doorgaans zeer luxe banden in Empire-stijl,⁶⁴ waaronder enkele van de Franse boekbinder P. Lefebvre, van wiens hand vele banden in Empirestijl van hoge kwaliteit bekend zijn, maar over wie vrijwel niets bekend is.⁶⁵ Het gaat hier waarschijnlijk veelal om geschenkexemplaren. Een voorbeeld daarvan is het genoemde boek van Van der Aa, gebonden in rood marokijn, dat in de eerste bibliotheek werd geplaatst.⁶⁶ Van een exemplaar van de *Mémoire sur l'instruction et sur l'éducation nationale ...* zijn het voor- en achterplat voorzien van de in goud gestempelde tekst ‘HOLLANDE. HONNEUR. LOUIS NAPOLEON.’, respectievelijk ‘DOE WEL EN ZIE NIET OM’, het devies van de door Lodewijk ingevoerde Orde der Unie, dat bekend geworden is als zijn lijfspreuk.⁶⁷ (Afb. 145)

De poëzie was vrijwel allemaal gebonden in marokijn, waaronder tien werken van Bilderdijk,⁶⁸ die de koning geregeld eigen werk cadeau deed.⁶⁹ De poëzie stond samen met het werk van Wagenaar in de eerste kast van de eerste bibliotheek. Daarbij stond ook een in fluweel gebonden boek, dat een op zijde gedrukt exemplaar van *De overstroming in Gelderland ...* van N. van der Hulst (Rotterdam 1809) bevatte.⁷⁰

Een 'hoorne Band' komt in de catalogus zeer zelden voor. Hiermee worden in perkament gebonden oude drukken bedoeld, zoals een exemplaar van *Republica Romana* (Leiden 1629) in de eerste bibliotheek.⁷¹ De 'Jugt ledere Band met Sloten' was in zijn uitvoering uniek en bevatte *Alle de Wercken* van Jacob Cats (Amsterdam 1655).⁷²

4 'Cadres de bibliothèque avec des tablettes en bois peint': de bibliotheek op Het Loo

Begin 1808 verbleef Lodewijk anderhalve maand op Het Loo. Dit paleis bekleedde de eerste rang onder zijn buitenverblijven.⁷³ Meestal woonde hij er 's avonds onder meer de toneelvoorstellingen bij die door de Franse troepen werden gegeven.⁷⁴ Op 25 februari 1809 werd als volgt de komst van de koning aangekondigd: 'J'ai l'honneur de vous prévenir que sa Majesté a l'intention d'aller après-demain dans Son palais du Loo'.⁷⁵ Vanaf midden mei bracht hij vervolgens twee maanden door op Het Loo.⁷⁶

Onder Lodewijk keerde op Het Loo een vergelijkbare 'fraise quantiteit boecken alle in france banden'⁷⁷ terug die daar rond 1700 had gestaan. Uit de inventaris die in 1810 van Het Loo werd opgemaakt blijkt namelijk dat Lodewijk ook daar, net als op Soestdijk overigens,⁷⁸ de beschikking had over een bibliotheek met vijf 'cadres de bibliothèque avec des tablettes en bois peint'.⁷⁹ Dankzij de *Catalogue de la Bibliothèque particulière de S.M. le Roi de Hollande* die werd samengesteld door de toenmalige conciërge van Het Loo, J.B.C.R. Ducroissi en gepubliceerd door toenmalig luitenant-kolonel F.A. Hoefer, de oprichter van het Legermuseum, is ook goede, zij het minder gedetailleerde, informatie voorhanden over de inhoud van deze bibliotheek.⁸⁰ Dit biedt stof voor een vergelijking met de paleisbibliotheek in Amsterdam.

De catalogus, opgemaakt op 19 november 1809, telt 459 titels. De samenstelling van de bibliotheek, die overigens werd beheerd door ene *monsieur Massey*,⁸¹ was als volgt:

[1] Theologie	7
[2] Jurisprudence et Politique	26
[3] Sciences philosophie	13
[4] Sciences exactes	6
[5] Histoire naturelle	11
[6] Medecine	5
[7] Arts liberaux et mecanique	5

[8] Art militaire	21
[9] Litterature (Litterature proprement dite)	16
[10] Poesie	22
[11] Theatre	55
[12] Romans	43
[13] Lettres	5
[14] Evres diverses	32
[15] Geographie et voyages	20
[16] Histoire universelle et ancienne	23
[17] Histoire de Hollande	12
[18] Histoire de France	20
[19] Histoire d'Angleterre, d'Allemagne, d'Espagne & ^a .	30
[20] Histoire des pays situés hors d'Europa	8
[21] Biographies et memoires	20
[22] Mélanges	23
[23] Dictionnaires et Grammaires	31
Reçu depuis le 1 janvier 1810	2
Ouvrages qui manquent depuis le 1 janvier 1810	3
Totaal	459

Een vergelijking op basis van de indeling is weinig zinvol aangezien het niet gaat om een echte catalogus, maar om een inventarislijst die door de conciërge is vastgesteld. Over de uitvoering van de boeken is evenmin iets bekend. De onderwerpen en de respectieve aantallen spreken evenwel boekdelen. Wat onmiddellijk opvalt, is dat de bibliotheek op het buitenverblijf inhoudelijk een afspiegeling van de paleisbibliotheek was. Zelfs het aandeel Nederlandstalige boeken is met 51 op 459 tegen 141 op 1591 vrijwel gelijk.

5 'Emporté par la reine': het lot van de boeken in de periode 1810-heden

Uit de inlijvingsperiode zijn ook drie geschreven catalogi van de 'Bibliothèque Impériale au Palais d'Amsterdam' bewaard gebleven.⁸² De twee bibliotheken die toen nog over waren, werden aangeduid als kamers. De eerste bibliotheekkamer telde twaalf kasten, de tweede negen. Een vergelijking tussen de titels in de catalogi uit het Koninkrijk Holland en de Inlijvingsperiode heeft in dit kader niet plaatsgevonden.

Nadat koning Willem I op 2 december 1813 het Paleis op de Dam had betreden, toen het restant van de door de Fransen achtergelaten bibliotheek nog aanwezig moet zijn geweest, bleef het gebouw officieus in gebruik als paleis.⁸³ Pas nadat de Staat der Nederlanden het in 1935 van de stad Amsterdam had overgenomen werd het gebouw officieel koninklijk paleis.⁸⁴

In de Koninklijke Verzamelingen in Den Haag bevindt zich vandaag de dag het restant van de bibliotheek van Lodewijk uit het Paleis op de Dam. Daarnaast is, zoals in hoofdstuk 2 is beschreven, een deel van de verloren gewaande achtergebleven boeken van Lodewijk teruggevonden in de bibliotheek

van het Legermuseum. Of dit alle boeken zijn die in 1813 achterbleven is niet bekend. Het meubilair, de vergulde bronzen klokken en de vele soorten lampen bleven wel vrijwel intact bewaard.⁸⁵ Het is niet bekend wat Lodewijk aan boeken mee naar Frankrijk voerde, maar dat zal maar een relatief klein deel van de verzameling zijn geweest. Bovendien zal hij hoogstwaarschijnlijk voornamelijk boeken uit de eerste bibliotheek hebben meegenomen. Dat er relatief veel boeken zijn achtergebleven blijkt voorts uit het feit dat onder koning Willem I op 14 mei 1818 op last van hofmaarschalk W. van Reede ruim 450 boeken vanuit Amsterdam naar Het Loo werden overgebracht.⁸⁶ Uit een aantekening in de handgeschreven catalogus blijkt dat het hier ging om boeken uit de tweede bibliotheek, die het merendeel van deze bibliotheek uitmaakten.⁸⁷ Van deze werken is er op Het Loo niet één meer aanwezig. Ook de 459 boeken van Lodewijk op Paleis Het Loo zijn helaas spoorloos. Er zijn geen aanwijzingen voor dat ook deze boeken (deels) bij het Legermuseum terecht zijn gekomen. Tijdens het Koninkrijk Holland raakte slechts één boek zoek en werd tot twee keer toe een boek 'emporté par la Reine'.⁸⁸ Het restant is mogelijk al aan het einde van het Koninkrijk Holland door Lodewijk, dan wel tijdens de Inlijvingsperiode door de Fransen meegenomen. Ook onder de elders overgeleverde boeken van Lodewijk zou er niet één van het Paleis Het Loo afkomstig zijn.⁸⁹

We moeten het dus doen met het restant in de Koninklijke Verzamelingen in Den Haag en in het Legermuseum. Het gaat in de Koninklijke Verzamelingen voor zover nu bekend om 131 titels in 235 delen. Daarnaast is nog een kleine hoeveelheid boeken over muziek aanwezig, die in de muziekbibliotheek bij de collectie bladmuziek van Lodewijk worden bewaard. Het gaat alles bij elkaar om 87 titels, inclusief boeken en handschriften.⁹⁰

De kans is daarnaast groot dat in de bibliotheek van het Koninklijk Huisarchief, die circa 100.000 banden telt, en wellicht tussen andere boeken in bezit en afkomstig van de koninklijke familie, nog meer boeken uit de bibliotheek van Lodewijk aanwezig zijn. Een groot deel van de boeken was immers niet gebonden in de goed herkenbare banden met het wapen van de koning.

Een substantieel deel van de getraceerde boeken in de Koninklijke Verzamelingen is in de Franse taal. Drie werken zijn in het Nederlands, één in het Nederlands en Frans, één in het Latijn en één in het Italiaans. Vooral de exemplaren met banden van Lodewijk zijn bijzonder omdat deze privébanden uiterst zeldzaam zijn. Toen de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag enige tijd geleden zo'n band kon verwerven, werd die kans dan ook met beide handen aangegrepen.⁹¹

6 De ‘valuable library of the late Louis Bonaparte’: Lodewijk en het boek

Op donderdag 25 november 1847 werd in Londen een exemplaar geveild van de *Vaderlandsche historie* van Jan Wagenaar in 79 uniforme halfkalfsleren banden.⁹² Daarnaast kwamen onder meer ‘a princely copy’ van de volledige werken van Voltaire en vier exemplaren van de anonieme roman *Marie ou les Hollandaises* onder de hamer.⁹³ Dit kon alleen maar uit het bezit van Lodewijk zijn. Het ging inderdaad om de veiling van de ‘valuable library of the late Louis Bonaparte, ex-king of Holland’. Lodewijk was pas in 1846 overleden en had na zijn abdicatie in 1810 deze nieuwe bibliotheek opgebouwd.

Hoewel hij zich direct na zijn abdicatie comte de Saint-Leu noemde, waar hij in 1804 twee kastelen had gekocht, vestigde hij zich eerst in het Boheemse Töplitz, waar hij zich eindelijk weer eens kon wijden aan zijn grote liefhebberij, de literatuur. Een kunstvorm waarover hij op hoog niveau kon discussiëren en dat waarschijnlijk zal hebben gedaan bij een bezoek van Goethe. Vervolgens verbleef Lodewijk gedurende de winter in Graz. Daar begon hij aan zijn opmerkelijke memoires *Documents historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande* en zijn roman *Marie ou les peines de l’amour*. De eerste druk van deze driedelige briefroman verscheen in 1812 anoniem in Graz.⁹⁴ De voormalig Minister van Binnenlandse Zaken van Lodewijk, G.A.G.P. baron van der Capellen (1778-1848), in 1811 op bezoek bij de koning in ballingschap, had zich belast met de correctie van deze uitgave.

Na vele omzwervingen en toen hem na de slag bij Leipzig in 1813 geen andere keuze meer restte vestigde Lodewijk zich op zijn landgoed in Saint-Leu.⁹⁵ Daar werkte hij aan een tweede verbeterde en vermeerderde druk van zijn roman met de gewijzigde titel *Marie ou les Hollandaises*, nu met een voorwoord van de schrijver, ondertekend Lausanne, 1 juni 1814, L. de St. Leu. Hetzelfde jaar verscheen in Amsterdam een Nederlandse vertaling. Deze roman is volledig in de vergetelheid geraakt en de eerste druk is niet eens in een Nederlandse bibliotheek aanwezig.

Na de Slag bij Waterloo werden alle leden van de Bonaparte-familie uit Frankrijk verbannen. Lodewijk had echter al eind 1814 asiel in de pauselijke staat verkregen. Hij kocht in Rome het immense palazzo Mancini-Salviati. Later kocht hij ook een villa in Florence, waar hij een orangerie in Hollandse stijl liet aanleggen waar hij het grootste deel van zijn tijd doorbracht.⁹⁶

In de veilingcatalogus van 1847, die 1240 kavels telt, staan opvallend veel boeken over Italië en in het bijzonder over Florence en omgeving, en ook veel boeken die in deze stad zijn uitgegeven. Een groot, zo niet substantieel deel van de boeken gaat over geschiedenis, waaronder veel historische beschrijvingen van verschillende landen. Vijftien titels, inclusief een exemplaar van zijn eigen *Geschiedkundige gedenkstukken en aanmerkingen over het bestuur van Holland* (Amsterdam 1820), zijn Nederlandstalig. Van zijn roman *Marie ou les Hollandaises* werden alleen Franstalige exemplaren aangeboden. Daarnaast staan

in de catalogus boeken uit de bibliotheek in het Paleis op de Dam. Dat Lodewijk in zijn voormalige koninkrijk geïnteresseerd bleef, blijkt uit het feit dat opvallend genoeg ook Nederlandstalige boeken van na 1810 en dus van na zijn vertrek uit Nederland in de catalogus staan. Een voorbeeld is *Het huis van Wesenbeke* (Antwerpen 1842) van Johan Alfried De Laet (1815-1891). Ook in Italië onderhield Lodewijk contact met Nederlanders; baron W.H.J. van Westreenen van Tiellandt (1783-1848) schreef in 1834 in zijn reisjournaal: 'Buiten de stad bezocht ik de Villa Monterelegghi, behorende aan den Graaf van St. Leu, Hollands vroom koning.'⁹⁷ Lodewijk beloofde de komst van Van Westreenen met een gesigneerd exemplaar van zijn *Poésies* (Florence 1831).⁹⁸

De veiling van Lodewijks bibliotheek vond plaats binnen anderhalf jaar na zijn dood en minder dan twee maanden na zijn bijzetting in de kerk van Saint-Leu. Dat deze veiling zo snel na de bijzetting kon plaatsvinden is mede te danken aan het feit dat Lodewijk in de zomer van 1834 was verhuisd naar het havenstadje Livorno. Van daaruit konden de boeken rechtstreeks naar Engeland worden verscheept, waar zijn zoon Louis Napoleon verbleef, die voor dit transport verantwoordelijk was. Nadat Lodewijk vanuit Florence naar Livorno was verhuisd kon deze enige zoon van hem die nog in leven was zijn vader tenminste weer zien. Louis Napoleon was namelijk de toegang tot Toscane ontzegd, en dus ook tot Florence, vanwege zijn betrokkenheid bij een opstand tegen de pauselijke staat. Maar toen Lodewijk op 25 juni 1846 in zijn huis in Livorno overleed, was zijn zoon zeker niet van al zijn problemen verlost. Na een mislukte staatsgreep in Frankrijk in 1840 was hij tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld. Hij zat deze straf uit in het fort van Ham in Picardië, en doodde daar de tijd met onder meer de nieuw verschenen boeken die zijn vader hem toestuurde. Toen laatstgenoemde op sterven lag wist Louis Napoleon weliswaar te ontsnappen, maar reispapieren voor Italië kreeg hij uiteraard niet. Vanuit Engeland kon Louis Napoleon wel de verkoop van zijn vaders bibliotheek regelen, hetgeen hem financieel gezien waarschijnlijk goed van pas kwam, want al eerder had hij voor geld bij zijn vader moeten aankloppen.⁹⁹

7 Een koning met liefde voor het boek

Ook als Lodewijk niet om boeken zou hebben gegeven zou hij als koning waarschijnlijk toch de beschikking hebben gehad over een of meerdere bibliotheken. Maar Lodewijk was een boekenliefhebber waardoor deze bibliotheek meer was dan een formaliteit. Lodewijks liefde voor het boek zal zich ondanks het protocol dat gold voor dergelijke bibliotheken hebben vertaald naar zijn collectie, die formeel, dat wil zeggen qua aantallen, verhouding en wat betreft de vanzelfsprekende aanwezigheid van bepaalde onderwerpen – een canon –, weliswaar voor een deel vastomlijnd was, maar voor een deel ook niet. De speling die bestond blijkt bijvoorbeeld uit de boeken die als

geschenk in de collectie waren gekomen. Lodewijk kon dus makkelijk boeken in de bibliotheek (laten) plaatsen die hem werkelijk interesseerden. Daarnaast ligt voor de hand dat hij in tegenstelling tot andere vorsten wél boeken las uit de paleisbibliotheek.

De eruditie van Lodewijk, de opmerkelijke inhoud en indeling van de paleisbibliotheek, de (Nederlandse) boeken die hij meenam na zijn abdicatie, de boeken die hij zelf schreef, en zijn privébibliotheek die hij na 1810 heeft opgebouwd, wijzen er allemaal op dat de paleisbibliotheek ten volle aan Lodewijk was besteed en ver uitsteeg boven haar formele functie.